

Hamamda Cinayet: Orta Çağ'da Siyaseten Katlin Popüler Bir Mekânı Olarak Hamamlar

Ahmet KÜTÜK¹

Atıf/©: Kütük, A. (2021). Hamamda Cinayet: Orta Çağ'da Siyaseten Katlin Popüler Bir Mekânı Olarak Hamamlar. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(2), 77-87.

Öz

Orta Çağ toplum geleneğinde asırlar boyu varlığını sürdüren hamamlar, günümüz araştırmacıları tarafından genellikle şehirlerin fiziki ve mimari yapılanması gibi teknik/estetik açılarından incelenme konusu olmuş, farklı amaçlara matuf kullanılması bağlamında ele alınmamıştır. Oysaki Orta Çağ'da alternatif bir yaşam alanı olarak ön plana çıkan hamamlar temizlik dışında bazen eğlencenin, bazen de önemli toplantıların mekânı olmuştur. Bu faaliyetler dışında hamamlar tüm Orta Çağ boyunca uygun ortamı ve şartları sebebiyle istenmeyen kişilerin infaz edildiği bir suikast mekânı olarak da dikkat çekmektedir. Dönemin kaynaklarına yansıyan bilgiler bir araya getirildiğinde bu tür girişimlerin birkaç münferit hadiseden ibaret olmadığı, hamamların özellikle politik infazlar için bilinçli olarak seçilmiş yerler olduğu ve bu yöntemin çoğu zaman nihai hedefe ulaştıran işlevsel bir yol olduğu görülecektir. Bu makalede, Orta Çağ kaynaklarında yer alan hamamda suikast ile ilgili anlatılar değerlendirilerek hamamların bu sıra dışı amaç için kullanımı, yöntem ve araçları, sebep ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hamamlar, Hamam Cinayetleri, Siyaseten Katl.

¹ Doç. Dr. Ahmet Kütük, Mardin Artuklu Üniversitesi, ahmetkutuk63@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0092-5447
Geliş/Received: 17 Kasım 2021, Kabul/Accepted: 20 Aralık 2021

**Murder in the Public Bath:
Public Baths as a Popular Locale for Political Murdering in the Middle Age**

Ahmet KÜTÜK

Citation/©: Kütük, A. (2021). Murder in the Public Bath: Public Baths as a Popular Locale for Political Murdering in the Middle Age. *Artuklu Human and Social Science Journal*, 6(2), 77-87.

Abstract

Public baths, which have existed for centuries in the tradition of medieval society, have been the subject of examination by today's researchers from technical/aesthetic aspects such as the physical and architectural structuring of cities, and they are not discussed in the context of using them for different purposes. However, the public baths, which came to the forefront as an alternative living space in the Middle Ages, were sometimes places of entertainment and sometimes important meetings apart from cleaning. Apart from these activities, the public baths also draw attention as an assassination place where unwanted people were executed throughout the Middle Ages due to their favorable environment and conditions. When the information in the sources of the period is brought together, it will be seen that such attempts were not composed of a few isolated incidents, the public baths were deliberately chosen places especially for political executions and the assassination method in the public bath was a functional way to reach the final destination most of the time. In this article, the narratives about the assassination in the public bath in the medieval sources will be evaluated and the use of the public baths for this extraordinary purpose, the methods and tools, the causes and consequences will be emphasized.

Key Words: Public Baths, Public Bath Murders, Political Murdering.

Giriş: Orta Çağ Toplumlarında Hamam Kültürü

Hamam kelimesi, [حَمَّام] “ısıtan yer, yıkanılan mekân” anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Suyun, külhan adı verilen ocaklarda ısıtılması suretiyle insanlara topluca yıkanma imkânı sunan bu mekânlar, antik dönemlerden itibaren Doğu toplumlarında şehir hayatının günlük rutinlerinden biri olarak önem kazanmıştır. Nitekim Mezopotamya ve Mısır’da yapılan arkeolojik kazılarda hamam kültürünün en eski dönemlerden itibaren varlığına işaret eden buluntular elde edilmiştir (Eyice, 1997: 402). Hamam ve benzeri yıkanma amaçlı inşa edilmiş yapılar, Batı toplumlarında da antik dönemlerden itibaren var olmuş, özellikle Roma devrinde yaygınlık kazanmıştır (Eyice, 1997: 402). İslam dininin temizliğe yaptığı vurgu, İslam şehir örgütlenmesinde hamamlara mümtaz bir rol biçmiş, böylece İslam devlet ve toplum teşkilatlanmasında hamamlar, şehirlerin mimari ve fiziki yapısını biçimlendiren vazgeçilmez unsurlardan biri olmuştur. Birçok İslam hükümdarı, sadece şahsı ve yakın ailesinin kullanımı için özel hamamlar tesis etmiş (İbnü’l Esir, VII, 1986: 20-21), göçebe karakterli devletlerde de çerge adıyla seyyar hamamlar inşa edilerek “hamam-ı seferî” adıyla seferlerde dahi kullanılmıştır (Turan, 1969: 275-276). Müslüman seyyah ve müelliflerin verdikleri bilgilere bakılacak olursa, bazı İslam şehirlerindeki hamamların sayısı muazzam rakamlara ulaşmaktadır. Mesela bir rivayete göre, Me’mun döneminde (813-833) yalnızca Bağdad şehrinde 60 binden fazla hamam bulunuyordu. Mısır’ın önemli şehirlerinden biri olan Fustat’ta ise 1170 hamam mevcuttu (İbn Kesir, X, 1994: 171; İbn Haldun, II, 1991: 812; Zeydan, 2004: 544, 547)². 10. yüzyıl seyyahı İbn Hurdazbih (2008: 99) Rum ülkesinde (Anadolu) toplam 40 bin hamam bulunduğunu belirtmektedir. 15. yüzyıla tarihlenen anonim bir esere göre ise (2019: 41) Gaznin (Gazne) şehrinde toplam 12 bin hamam mevcuttu.

Hamamlar, her ne kadar temizlik odaklı inşa edilmiş mekânlar ise de tüm zamanlarda farklı amaçlar için kullanılan kamusal bir yaşam alanı olmuştur. Özellikle Orta Çağ toplum örgütlenmesinde hamamların temizlik dışında eğlence ortamı, şifa ve tedavi merkezi, toplantı ve istişare mekânları olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Bkz. İbn Bibî, I, 1996: 389-390; Turan, 1969: 275-276; Turan, 2003: 130; Kafesoğlu, 1997: 324). Orta Çağ’da hamam ortamının dikkate değer ölçüde cazip kıldığı önemli faaliyetlerden biri de bu mekânlarda gerçekleştirilen suikast girişimleri idi ki bu tür teşebbüslerin hem Doğu hem Batı toplumlarında yaygın olmasının kendi içinde bazı makul sebepleri bulunuyordu. Aşağıda, hamamların bu amaca yönelik kullanıldığı vakalar verildikten sonra hamamda gerçekleşen suikast girişimlerinin yöntem ve araçları kaynaklarda verilen detaylar üzerinden anlatılacaktır.

Kirli Siyaset, Temiz Cinayet: Hamamda Suikast Girişimleri

Orta Çağın baskın monarşik zihniyeti, iktidar çatışmalarını, saltanat kavgalarını ve bu vesileyle devlet içindeki kutuplaşma ve blokları beraberinde getirmiştir. Bu mücadelelerde saltanata giden yolda her öldürme biçimi meşru sayılmış, rakipler birbirlerini savaş meydanında olduğu kadar hatta bundan daha yaygın olarak hile yoluyla bertaraf etmeye çalışmıştır. Orta Çağ saltanat kavgaları sürecinde bu noktada en popüler

² Bu rakamlar doğal olarak abartılı görünüyor. Daha makul rakamlar diğer bazı seyyahlar tarafından aktarılmıştır. Buna göre mesela, Halife el-Nasır b. el-Müstansır zamanında Bağdad’da 2 bin adet; 1184 yılında Dımaşk’ta 100 adet; 1281 yılında Kahire’de 80 adet; Harran’da 14 adet; Meyyafarikin’de (Silvan) 12 adet hamam mevcuttu (Şeşen, 1987: 311).

yöntemlerden biri rakibi zehir yoluyla bertaraf etmektir.³ Bunun gibi düşmanı hızlı ve etkili şekilde saf dışı bırakmanın bir diğer işlevsel yolu ona en savunmasız olduğu hamam ortamında saldırmaktır. Orta Çağ kaynaklarında bu konuyla ilgili fazlaca örnek bulunması, bu tür vakaların sebep-sonuç analizi yapılarak tasnif edilmesine imkân tanımaktadır.

Hamamlar, istenmeyen kişilerin en savunmasız oldukları mekânlardı ve sorunsuz bir cinayet için bundan daha elverişli bir ortam olamazdı. İslam ve Hıristiyan kaynaklarında 668 yılında Bizans İmparatoru II. Konstans'ın (641-668) bu dönemde ivme kazanan İslam ordularının ilerleyişini engelleyemediği için "Hristiyanlığı rezil ettiği" gerekçesiyle Sicilya halkı tarafından hamama sokularak öldürüldüğü belirtilir (Tabarî, XVI, 1997: 25; Agapius, 1912: 490; Anonim 2021: 127, 160-161; İbnü'l Esir, III, 1991: 124; İbn Kesir, VII, 1994: 369; Duygu, 2016: 466). Hamamda infaz bu sırada Doğu İslam dünyasında da popüler bir suikast yöntemi olmuştur. Nitekim kaynaklar, Abbasî halifesi Me'mun'un veziri Fadl b. Sehl'in, 14 Şubat 818 tarihinde hamamda iken 4 kişinin ani saldırısı sonucu öldürüldüğünü belirtmektedir (Tabarî, XXXII, 1987: 80; İbnü'l Esir, VI, 1986: 302; İbn Kesir, X, 1994: 420; Hamdullah Müstevfi, 2018: 249).

Karmatîlerin lideri Ebu Said Cennabî, 913 yılında Fatimîlerle irtibatını kopardığı gerekçesiyle kölelerinden biri tarafından hamamda iken öldürülmüştü (Öz, 1993: 371). Ziyarî hükümdarı Merdavic b. Ziyad ed-Deylemî, aynı şekilde son nefesini hamamda veren devlet adamları arasındadır. Kaynakların verdiği bilgiler, onun 935 yılında kendisinden nefret eden Türkler tarafından hamamda gerçekleştirilen bir baskınla öldürüldüğü yönündedir (Miskeveyh, I, 2016: 294-295; İbnü'l Esir, VIII, 1986: 250-251; İbn Kesir, XI, 1994: 317; Hamdullah Müstevfi, 2018: 329). Aynı şekilde 1018 yılında Ali Hammud el-Alevî'nin, Kurtuba şehrinde hamamda iken düşmanları tarafından öldürüldüğü söylenir (İbnü'l Esir, IX, 1986: 214; İbn Kesir, XII, 1994: 71). İbnü'l Esir'in verdiği bilgiye göre (XI, 1986: 184), 1157 senesinde Batiha Bölgesi hâkimi Muzaffer b. Hammad b. Ebu'l Cebr de hamamda iken suikasta uğrayıp hayatını kaybetmiştir.

Hamam ortamının elverişliliği ve cazibesi, Orta Çağ boyunca suikastlar yoluyla ismini gündemde tutmaya çalışan Batınîleri de kendine çekmiş görünüyor. Genel olarak Selçuklu yönetimini idealleri önünde engel olarak gören Batınîler, Selçuklu hükümdar, bürokrat ve komutanlarına suikast girişimlerinde bulunmuşlardır. Kaynaklarda yer alan bilgiler, bazı Batınîlerin kurbanlarına hamamda suikasta yeltendiklerini ve önemli ölçüde başarıya ulaştıklarını göstermektedir. Batınîlerin bu yönde bilinen ilk girişimleri, 1138 yılında Irak Selçuklu prensi Davud b. Mahmud b. Muhammed'e karşı gerçekleştirilmiş, söylendiğine göre Batınî fedaileri hamamda bulunduğu bir esnada ona saldırıp öldürmüşlerdi (Hamdullah Müstevfi, 2018: 364-365). Aynı şekilde Ahlat-şahlar hükümdarı Seyfeddin Begtemür'ün, 1193'te Batınî fedailer tarafından hamamdayken öldürüldüğüne dair bir rivayet vardır (Sümer, 1990: 80; amlf., 1989: 27).

Bizans dünyasında hamamlar, en başından itibaren siyasi suikastlar için gözde mekânlardan biri olmuştur. 1034 yılında imparator III. Romanos, karısı Zoe'nin entrikaları ve ayarttığı adamları tarafından hamamda boğdurulmuştu (Psellos, 1992: 43-44; John Skylitzes, 2010: 368; Zonaras, 2008: 55; İbnü'l Esir, IX, 1986: 381; Anonim, 2021: 448, not 2241). Hamamda infaz metodu, sadece ihtilalciler için değil, rakiplerini bertaraf etmek

³ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için şu makalemize bkz. (Kütük, 2018: 174-195).

isteyen imparatorlar için de cazip şartlar sunuyordu. Mesela, 1204 yılında Bizans imparatorlarından III. Aleksios (1195-1204), damadı olan V. Aleksios Doukas sarayına geldiğinde onu kendi özel hamamına davet etmiş ve hizmetlilerine saldırtarak gözlerini kör ettirmişti (Akropolites, 2008: 22-23).

Bazı suikast hadiseleri, Orta Çağ'ın en popüler iki suikast aracı olan zehir ve hamamı bir araya getirmiştir. Bizans müellifi Zonaras, III. Romanos'un 1034 senesinde hamamda boğdurulmadan önce, kendisine zehir içirildiğini belirterek aynı olayı anlatan diğer kaynaklarda yer almayan bir detay verir (Krş. Zonaras, 2008: 55). Keza 1095'te Urfa hâkimi Thoros'un, Selçuklu prensi Alp İlek'i bertaraf edişi de benzer şekilde gerçekleşmiştir. Urfalı Mateos'un kayıtlarına göre (1987: 186) Thoros, onu şehre davet ettiği halde Alp İlek'in şehri ele geçirme planları yapması üzerine ona bir komplo tertip etmiş, zehir içirdikten sonra derhal hamama göndermiş ve orada ölmesini temin etmişti (Ayrıca bkz. Anonim, 2021: 486-487). Irak Selçuklu sultanlarından Arslan-şah b. Tuğrul'a da bazı devlet adamlarının girişimiyle hamamda zehirli şerbet içirmek istendiği söylenir (Mirhand, 2015: 250; el-Yezdi, 2020: 170).⁴ Benzer bir vaka, 1282 yılında Moğol emiri Mengü Timur'un başına gelmişti. Söylendiğine göre bu emir, 1282 yılında Kardü Ceziresi'ne⁵ geldiğinde kendisine kin besleyen bazı kişiler hamamdan çıktıktan sonra ona zehirli bir içecek sunmuşlardı (Abu'l Farac, II, 1999: 609).

Bazı durumlarda hamamların, suçluların infaz merkezi olarak kullanıldığı ve suçlu sabit olan kişilerin hamamda hapsedilerek ölüme terk edildikleri de görülmektedir.⁶ Bu tür vakalar, farklı tarihlerde İbnü'l Esir tarafından nakledilir. Buna göre Gazne hükümdarı Alaeddin, 1155-1156 senesinde Gazne şehrinde kendisine muhalefet ederek şarkılar söyleyen bazı kadınları yakalayıp bir hamama kilitlemiş ve ölünceye kadar orada bırakıp dışarıya çıkmalarına engel olmuştu (İbnü'l Esir, XI, 1986: 145). Aynı müellif, birkaç devlet adamının komplosu ile Abbâsî halifesi el-Müstencid'in (1160-1170) de ölünceye kadar hamamda bırakılmak suretiyle aynı feci sona maruz bırakıldığını belirtir (İbnü'l Esir, XI, 1986: 290; İbn Kesir, XII, 1994: 470).

Orta Çağ devletlerinde hanedan kavgalarına müdahil olan bazı muhteris kadınlar, hamamları siyasi entrikalarının icrası için eşsiz bir mekân olarak görmüşlerdir. Bizans imparatoru III. Romanos'un karısı Zoe'nin, kocasını hamamda boğdurduğu yukarıda belirtilmişti. Benzer bir hadise, 1257 senesinde Mısır Memlûk Devleti'nde yaşanmıştır. Memlûklerin ilk sultanı olarak kabul edilen Şecerüddür, bu yıl birkaç hizmetçisini ayartarak kocası İzzeddin Aybeg'i hamamda yıkandığı esnada boğdurmuştur (İbn Tağrıberdi, 2013: 21). 1335 senesinde yine hanedan üyesi hırslı bir kadının içinde bulunduğu hamam suikastında bu kez roller değişmiştir. Söylendiğine göre, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Han'ı (1317-1335) zehirlemekle itham edilen karısı Bağdad Hatun, hamamda yıkandığı sırada iri yapılı genç bir emir tarafından şiddetli bir darbeyle

⁴ Her iki müellif de bunun teşebbüs aşamasında kaldığı ya da hayata geçirildiği hakkında net bir bilgi vermemektedir. Ancak adı geçen Selçuklu sultanının eceliyle öldüğü bilindiğine göre muhtemelen bu, teşebbüs aşamasında kalmış bir fikirdir.

⁵ Muhtemelen bugünkü Cizre şehri.

⁶ Hamamda yanlışlıkla kilitli kalıp can verenler de olmuştur. 774 yılında ölen fıkıh ve hadis alimi Evzai'nin ölümünün bu şekilde olduğu, karısının hamamın kapısını üzerine kilitlediği ve bu sebeple içeride can verdiği söylenir. Diğer bir rivayete göre hamamcı, onu içeride unutup hamamın kapısını kilitlemiş, bir işini görmek üzere ayrılmıştı. Döndüğünde Evzai'nin sağ eli yanağında kibleye yönelmiş bir vaziyette ölmüş olduğunu gördü (İbn Kesir, X, 1994: 201-202).

öldürülmüş, cesedi günlerce orada kalmıştı (İbn Battuta, I, 2000: 325; Konukçu, 1989: 444).

Hamamda suikast girişimleri, büyük ölçüde başarıya ulaşmış olsa da akim kalmış olan bazı vakaların da yaşandığı görülmektedir. Mesela, 1094 yılında Roman Diogenes'in oğlu Nikephoros'un mevcut Bizans imparatoruna karşı bu yönde başarısız bir teşebbüsü olmuştur. Anna Komnena'nın kayıtlarına göre (1996: 275) Nikephoros'un, hamamdan henüz çıkmış imparator I. Aleksios'un (1081-1118) yanına kılıçla girerek onu infaz etme planları, imparatorun bazı adamlarının dikkati ve uyanıklığı sayesinde başarıya ulaşamamıştır (Ayrıca bkz. Demirkent, 2003: 103-104)⁷. Benzer bir olay, Ermeni kaynaklarda adından nefretle söz edilen Behısnı (Besni) hâkimine karşı 1157 senesinde düzenlenen girişim vesilesiyle aktarılır. Ermeni müelliflerin kayıtlarına göre, şehirdeki Hıristiyanlara zulmeden bu kişi, vergileri de haksız yere arttırmış bu sebeple halkın nefretine sebep olmuştu. Nihayet onun tazyiklerinden bıkan halk, onu öldürmeye karar vermiş ve bu iş için en uygun mekân olarak hamamı seçmişlerdi. Ancak işbirlikçilerden birinin taraf değiştirip durumu şehir hâkimine haber vermesi son anda bütün planları bozmuştu. Söylendiğine göre, hakkındaki tertibi işiten Behısnı hâkimi o gün hiçbir şekilde evinden dışarı çıkmamış ve böylece hayatını kurtarmıştı (Urfalı Mateos, 1987: 317; Simbat Spartapet, 2005). Keza, 1411 yılında Mısır'da Memlük devlet adamlarından Emir Şeyh adlı birine hamamda düzenlenen saldırı, kölelerden birinin hızlı şekilde hamama giderek durumu aktarmasıyla başarıya ulaşamamış, hamamdan çıkarak çabucak giyinen Emir Şeyh, suikastçılarla yaptığı çarpışmada ağır şekilde yaralanmasına rağmen onları geri çekilmeye mecbur bırakmıştı (İbn Tağrıberdi, 2013: 389). Bununla birlikte, hamamda yıkanırken suikasta maruz kalarak kendini savunan herkes bu kadar şanslı değildi. Bazı durumlarda hamamda yarım kalan teşebbüsler farklı mekânlarda tamamlanmıştır. Mesela, Osmanlı Devleti'nde "hain" sıfatıyla tanınan Mısır valisi Ahmed Paşa, 1524'te hamamda uğradığı saldırıdan ağır yaralı olarak kurtulduğu halde kendilerine sığındığı Beni Bekr aşireti tarafından kafası kesilerek öldürülmüştü (Matrakçı Nasuh, 2019: 343; Özcan, 1989: 113).

Hamamda İnfazın Yöntem ve Enstrümanları

Yukarıda bahsedilen hamamda suikast vakalarının detayları irdelendiğinde bu tür girişimlerin çeşitli metot ve araçlarla hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Her şeyden evvel, kaynaklara yansıyan hamam suikastlarının kahir ekseriyetinin saltanat mücadelesi, iktidar çatışmaları veya politik çekişmeler vesilesiyle gerçekleşmiş olması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla hamamda kendisi hakkında düzenlenen tertipten habersiz şekilde yıkanan kurbanlar, bazen bir imparator/sultan/hükümdar, bazen hanedan üyesi bir prens[es] bazen de bir vezir, yerel emir veya vali olmuştur. Bunların hepsi kendine özgü maiyeti, silahlı askeri ve koruması olan genellikle tedbirli dolaşan kişilerdi. Bu sebeple bu şahıslara karşı hayata geçirilecek kirli emeller, onların kalabalıktan azade, savunmasız oldukları tenha bir yerde gerçekleştirilmeliydi ki statüsü ne olursa olsun herkesin bir şekilde gitmek durumunda olduğu hamamlar bunun için en elverişli ortamlardı.

Cinayetler, yöntem açısından değerlendirildiğinde bazılarının hamam ortamının enstrümanlarından beslendiği görülmektedir. Bu çerçevede, boğarak öldürme hamam

⁷ Müellif Zonaras da Nikephoros'un, Aleksios'a karşı bu komplo girişimini teyit eder, ancak hamam detayından bahsetmez (Bkz. Zonaras, 2008: 169).

cinayetlerinde kullanılan yöntemlerinden biri olmuştur. Roma imparatoru III. Romanos hamamdaki havuzda yüzerken bir grup hizmetli tarafından başı suyun içine bastırılarak öldürülmüştü (Psellos, 1992: 43-44; John Skylitzes, 2010: 368; Zonaras, 2008: 55; İbnü'l Esir, IX, 1986: 381; Anonim, 2021: 448, not 2241). Ayrıca bazılarının, özellikle kurbanın dalgın ya da meşgul olduğu bir ana denk getirilmiş olması dikkat çekmektedir. Mesela bazı kaynaklar, Bizans imparatoru Konstans'ın başı tamamen köpüklü iken infaz edildiğini yazar (Anonim, 2021: 160; Duygu, 2016:466).

Hamamda yıkanırken yaygın öldürme biçimlerinden biri de kurbanın kafasına sert bir cisimle vurmaktır. Nitekim Bizans imparatoru Konstans, başına gümüş bir kovayla⁸; İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in eşi Bağdad Hatun, yine kafasına bir topuzla vurularak öldürülmüştü. Keza, kılıç, hançer ve bıçak gibi kesici ve delici silahlar da hamamdaki saldırıların yaygın enstrümanları olmuştur (Krş. Anonim, 2021: 160; İbn Battuta, I, 2000: 325; İbn Tağrıberdi, 2013: 21-22). Bizans imparatoru I. Aleksios'u öldürme planları yapan Nikephoros Diogenes, imparatorun hamamdan yeni çıktığı sırada kılıcıyla içeri girmek istemiş, ancak Tatikios adında Türk asıllı bir kumandan tarafından engellenmişti. Söylenildiğine göre Tatikios, Nikephoros'a şu sözleri sarf ederek onu alıkoymuştu: "Ne diye belinde kılıçla içeriye girmek istiyorsun? Şimdi yıkanma zamanıdır. Yolculuk etme, ava gitme, savaşa girişme zamanı değil" (Anna Komnena, 1996: 275)⁹.

Cinayet vakalarının detaylarına bakıldığı zaman birçok suikast girişiminde olduğu gibi hamamdaki teşebbüslerde de komploculara yardım eden para ya da makamla akılları çelinmiş bir veya birkaç işbirlikçinin olması dikkat çekmektedir. İmparator Konstans, yakın adamlarından birisi (Andreas); Karmatî lideri Cennabî, Slav asıllı bir kölesi; Merdavic b. Ziyar, Ali b. Hammud ve Şerefüddeve Müslim gibileri ise kendi hizmetlilerinin (köleleri) ihanetiyle hamamda ölüm şerbetini içmişlerdi (Miskeveyh, I, 2016: 294-295; İbnü'l Esir, IX, 1986: 214; Anonim, 2021: 160; Bondarî, 1943: 79; Öz, 1993: 371; Duygu, 2016: 466). Kurbanı yakın işbirlikçi bir hainin, bu şekilde komploculara yardım ve desteği girişimlerin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Bizans imparatoru III. Romanos'un eşi Zoe, bazı kaynaklara göre (İbnü'l Esir, IX, 1986: 381) gönlünü kaptırdığı imparatorun hizmetlisi Mikhail ile birlikte kocasını hamama sokmuş ve orada infaz etmişti. Makam ve mevkii yanında yüksek meblağlı rüşvet teklifleri de komplocuların böyle bir işe razı olmasında etkili yöntemlerden olmuş görünüyor. Mesela, Seyyid Alaüddeve adlı bir devlet adamı, Irak Selçuklu Sultanı Arslan-şah'ı hamamda infaz etmesi için Taştdar Kutluğ'a tam on bin dinar teklif etmişti. Aynı şekilde, tarihin önemli kadın hükümdarlarından olan Memluklü Şecerüddür, Sencer el-Cevherî adlı gulamı ayartarak yönetimde pasif kaldığını düşündüğü kocası Aybeg'i hamamda iken öldürmesi halinde "onu paraya boğacağımı" söylemişti (İbn Tağrıberdi, 2013: 21-22).

Bazı devlet adamlarının hamamda suikast girişimlerine karşı tedbirli oldukları da dikkatten kaçmıyor. İbnü'l Esir, Merdavic'in hamama her girdiğinde yanından ayırmadığı bir kölesinin üzerinde hançer bulundurduğunu yazıyor. Ancak komplocuların, bu köleyi ayartıp o gün hançerin sadece kabzasıyla girmeye ikna ettiklerini, Merdavic'in saldırı sırasında kendisini savunmak için bu hançere yöneldiğini, fakat hançerin sadece kabzasının

⁸ Bazı kaynaklara nazaran kovanın içinde saklanan bir vazo ile (Bkz. Agapius, 1912: 490).

⁹ Tatikios, imparatorun yıkanma ile meşgul ve savunmasız olduğunu düşünerek olası bir komploya karşı bu sözleri sarf etmiş olmalıdır. Müellifin belirttiğine göre, bu tavrı üzerine Nikephoros içeriye giremeyeceğini anlayıp çekip gitti (Bkz. Aynı Yer).

olduğunu görünce bu kez orada bulunan bir iskemleyi kendisine kalkan yaparak hamam localarından birine sığınıp kapıyı kilitlediğini yazar. Ancak suikastçılar, bu kez hamamın damına tırmanarak kubbedeki camlardan birini kırmışlar ve oklarla onu yaralamışlar, ayrıca çok geçmeden loca kapısını da kırmışlardı. Miskeveyh'in kayıtlarına göre Merdavic, buna rağmen gümüş bir tasla kendini savunarak suikastçılardan birini fena şekilde yaralamıştı. Ancak neticede komplocular onu etkisiz hale getirmiş ve tüm yalvarmalarına rağmen öldürmüşlerdi (Miskeveyh, I, 2016: 294-295; İbnü'l Esir, VIII, 1986: 250-251).¹⁰ Gazneli hükümdarlarından Ferruhzad (1053-1059) da hamamdayken bile tedbirli olan hükümdarlardan biriydi. Söylendiğine göre, 1059 yılında hamamda iken uğradığı saldırıda kendisini kılıçla savunmuş, nihayet adamları yetişerek onu komplocuların elinden kurtarmıştı (İbnü'l Esir, X, 1986: 25).

Hamam suikastı faillerinin cezalarına gelince, yukarıda anlatılan birçok hadisede katiller, bazıları güçlü odaklar tarafından desteklendiği, bazıları da kargaşa ortamından istifadeyle kaçtıkları için yakalanamamış ve cezalandırılmamışlardır. Ancak birkaç vakada komplocuların derdest edilerek ağır cezalara çarptırıldıkları görülüyor. Mesela Halife Me'mun, veziri Fadl b. Sehl'i öldürenleri yakalatıp huzuruna getirmiş ve boyunlarını vurdurmuştur (Tabarî, XXXII, 1987: 80; İbnü'l Esir, VI, 1986: 302).¹¹ Bizans imparatoru Aleksios'a başarısız bir hamam suikastı girişiminde bulunan Nikephoros Diogenes ise yaptığı entrikalar ortaya çıkınca kör edilerek cezalandırılmıştı (Zonaras, 2008: 169). Behisni hâkiminin, kendisini hamamda öldürmek isteyenlerin tertibinden kurtulduktan sonra bu işi organize edenleri bir bir yakalayıp şehrin surlarından aşağıya attırıldığı söylenir (Simbat Spartapet, 2005). Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul, babası Arslan-şah'a böyle bir tertip düşünen bir grup komplocuyu, tetikçileri Seyyid Alaüddeve ile birlikte öldürtmüştür (Mirhand, 2015: 250; el-Yezdi, 2020: 170). Aynı şekilde Moğol prensi Mönge Timur'u hamamda zehirleyerek öldüren Safi Kerkubî adlı kişi de oğlu ile birlikte önce Cezire çarşılarında çırılçıplak dolaştırılmış, bilahare feci şekilde öldürülmüşlerdi (Abu'l Farac, II, 609).

SONUÇ

Orta Çağ'da hamamlar, şehirlerin fiziki ve mimari yapılarını şekillendirmenin yanında siyasi cinayetler için çokça tercih edilen mekânlardan biri olarak rağbet görmüştür. Yukarıda detayları aktarılan bütün vakalar, hamamda suikast girişiminin bu dönemde Doğu ve Batı dünyasında yaşanan iktidar mücadelelerinde en etkili stratejilerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Teşebbüs aşamasında kalsa dahi bu tür faaliyetler için hamamların seçilmesinin en temel sebebi, kurbanın çoğu zaman silahlarından arınık, tamamen savunmasız bulunduğu ortamlar olmasıdır. Normal zamanlarda bir koruma ordusuyla gezen imparator, hükümdar, vezir, komutan, vali veya bürokratların, yalnız ve gafil buldukları nadir yerlerden biri sıcak ortamın tesiriyle kendilerinden geçtikleri

¹⁰ Miskeveyh, (I, 2016: 295) suikast sonrası ilgili diğer kaynaklarda yer almayan ilginç detaylara yer verir. Buna göre suikastçılar, Merdavic'in karnını yarıp hamamdan çıkmışlardı. Ancak dışardaki işbirlikçilerden biri, bununla tatmin olmayıp tekrar içeriye gitmelerini ve kafasını kesip getirmelerini istemişti. Söylendiğine göre onlar, Merdavic'in yanına döndüklerinde o, işkembe ve bağırsaklarını toplayıp karnına sokmuş, sol eliyle karnını tutmuş vaziyette bekliyordu. Katillerin yeniden geldiğini görünce elindeki hamam tasiyla bir saat kadar kendini savunmuş ise de başarılı olamamış, başı kesilip avluya atılmıştı.

¹¹ İbnü'l Esir'in belirttiğine göre (VI, 1986: 302), failler Me'mun'a "Fadl'ı öldürmemizi bize sen emrettin" diyerek kendilerini savunmuşlardı. Taberî, (XXXII, 1987: 80) bu şahısların tam adını verir.

hamamlardı. Böylece kişinin, genellikle münferit olarak bulunduğu ortamlar olması kirli emeller için buraları eşsiz mekânlar haline getirmişti.

Orta Çağ'da hamamda suikastı cazip kılan bir diğer etken, bu tür girişimlerin başarı oranının yüksek olmasıdır. Gerçekten, yukarıda aktarılan vakalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında hamamdaki teşebbüslerin önemli oranda hedefe ulaşmış olduğu görülecektir. Aynı şekilde hamamların ses akustiği, suikastlar için sıkça tercih edilmesinin bir başka sebebi olabilir. Çünkü hamamların doğası gereği sesi anlaşılmaz kılan yapısı, bu cinayetler sırasında husule gelecek arbede ve bağrıışmaları minimize edecek, bu durum kurbana olası bir yardımın gelmesini engelleyecektir. Bütün bu ayrıntılar, bu mekânların üst düzey kişilere suikast (siyaseten katl) için neden bu kadar tercih edildiğini izah eder mahiyettedir.

KAYNAKÇA

Abu'l Farac (Barhabreus). (1999). *Abu'l Farac Tarihi*, (Çev. Ö. Rıza Doğrul). C. II, Ankara: TTK Yayınları.

Agapius (Mahboub) De Menbidj. (1912). *Kitab Al-Unvan*. (Arapça Metin ve Fr. çev. A. A. Vasilev), *Patrologia Orientalis*. vol. VIII. Paris: Allemagne Et Autriche –Hongrie, s. 399-547.

Anna Kommena. (1996). *Alexiad, (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi: Malazgirt'in Sonrası)*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Anonim. (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât*. (Haz. Bekir Sarıkaya). İstanbul: TYEKB Yayınları.

Anonim. (2021). *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi'nin Tercüme, Tahlil, Tenkid ve Sunumu (7-13. Yüzyıllar/İslâm Sonrası Döneme Ait Kayıtlar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (Haz. Umut Can). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bondarî. (1943). *Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*. (Çev. Kıvameddin Burslan). İstanbul: TTK Yayınları.

Demirkent, I. (2003). Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı). *Belleten*. C. LXVII. Sayı: 248. s. 93-110.

Duygu, Z. (2016). *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ. (Hıristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih)*. Ankara: Divan Yayınları.

Eyice, S. (1997). Hamam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 15 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 402-430.

Georgios Akropolites. (2008). *Vekayiname*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. (2018). *Tarih-i Güzide*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.

Ioannes Zonaras. (2008). *Tarihlerin Özeti*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- İbn Battuta. (2000). *İbn Battuta Seyahatnâmesi*. (Çev. A. Said Aykut). C. I. İstanbul: YKY Yayınları.
- İbn Bibî. (1996). *el-Evamirü'l Alaiye fi'l Umuri'l Alaiye (Selçuknâme)*. C. I. (Haz. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Haldun. (1991). *Mukaddime*. C. II. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Hurdazbih. (2008). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. (Çev. Murat Ağarı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İbn Kesir. (1994). *el-Bidaye ve'n Nihâye, (Büyük İslam Tarihi)*. (Çev. Mehmet Keskin). C. VII, X, XI, XII. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Tağrıberdî. (2013). *en-Nücumu'z Zahire, (Parlayan Yıldızlar)*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbnü'l Esir. (1986). *el-Kâmil fi't Tarih*. C. III, VI, VII, VIII, IX, X, XI. (Çev. A. Köşe, A. Ağırakça, A. Özaydın) İstanbul: Bahar Yayınları.
- John Skylitzes. (2010). *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*. (İng. Trc. John Wortley). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Konukçu, E. (1989). Bağdad Hatun. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 444.
- Kütük, A. (2018). Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar. *Tarih Okulu Dergisi*. Sayı: XXXVII. s. 174-195.
- Matrakçı Nasuh. (2019). *Târîh-i Âl-i Osmân. (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*. (Haz. Göker İnan). İstanbul: TYEKB Yayınları.
- Mikhail Psellos. (1992). *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*. (Çev. Işın Demirkent). Ankara: TTK Yayınları.
- Mirhand. (2015). *Ravzatu's Safa fi Sireti'l Enbiya ve'l Mülük ve'l Hulefa, (Tabaka-i Selçukiyye)*. (Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu) Ankara: TTK Yayınları.
- Miskeveyh. (2016). *Tecâribü'l Ümem*. C. I. (Terc. Kıvameddin Burslan). (Haz. M. Şeker-R. Savaş-S. Genç-A. Ertuğrul). Ankara: TTK Yayınları.
- Muhammed el-Hüseyni el-Yezdî. (2020). *Selçukluların Hikâyesi (el-Uraza fi'l Hikayeti's-Selcukiyye)*. (Çev. Mehmet Çalışkan). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Öz, M. (1993). Ebû Saîd Cennabî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 371.
- Özcan, A. (1989). Hain Ahmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 113.
- Simbat Spartapet. (2005). *Chronicle*. (İng. Terc. R. Bedrosian). New Jersey [http://www.attalus.org/armenian/cssint.htm] (Erişim: 16. 11. 2021).
- Sümer, F. (1989). Ahlatşahlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 24-28.
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Şeşen, R. (1987). *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları.

Tabarî, (1987). *The History of al-Tabari (Ta'rih al-rusul wa 'l-muluk)*. vol. XXXII. (İng. terc. C. E. Bosworth). New York: State University of New York Press.

Tabarî, (1997). *The History of al-Tabari (Ta'rih al-rusul wa 'l-muluk)*. vol. XVI. (İng. terc. Adrian Brockett). New York: State University of New York Press.

Turan, O. (1969). *Selçuklular ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turan, O. (2003). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Urfalı Mateos. (1987). *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (Çev. H. D. Andreasyan). Ankara: TTK Yayınları.

Zeydan, C. (2004). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. (Çev. Necdet Gök). İstanbul: İletişim Yayınları.